

**CANAN SEYFELİ, ERMENİ KİLİSE MERKEZİ ECMİATZİN, 283 PP,
KONYA: ÇİZGİ KİTABEVİ YAYINLARI, 2015, ISBN: 9786059108331.**

Mehmet DERİ¹

Öz

Ermeni Kilisesi'nin merkezi olan Ecmiatzin Katoğikosluğu ile ilgili yapılan nitelikli ve akademik çalışmaların sayısı son yıllarda giderek artmaktadır. Prof. Dr. Canan Seyfeli'nin kaleme aldığı "Ermeni Kilise Merkezi Ecmiatzin" başlıklı çalışması, bu akademik çalışmaların ilkinin oluşturmaktadır.

Alanında konuyla ilgili temel kaynaklar kullanılarak zengin bir akademik literatürle hazırlanmış olan çalışmada; konular özlü bir şekilde ele alınmış, Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun kuruluşundan günümüze Ermeni Kilise Tarihindeki yeri ve önemi, kilise hiyerarşisi ve ritüellerindeki konumu; Ecmiatzin merkezli Katoğikosluğun diğer Ermeni Kilise merkezleri ile olan ilişkisi, onların karşısındaki ya da yanındaki yeri ve konumu akademik bir perspektiften ele alınıp incelenmiştir.

Çalışmanın temel amacı, Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun kuruluşunun Ermeni Kilisesi'nin oluşumu ve bağımsızlaşmasına paralel olarak geliştiğini tespit etmek, Katoğikosluğun tarihî sürecini, özellikle de taşınma hadiselerini ortaya koymak, böylece hem Ermeni Kilise Tarihini hem de Kilise'nin derinden etkilediği Ermeni Tarihini ana hatlarıyla açığa çıkarmaktır. Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun hiyerarşik anlamda Sis ve Ahtamar Katoğikoslukları ile, Kudüs ve İstanbul Patrikliklerine karşı üstünlüğünün resmî kararlar henüz açıklığa kavuşturulmadığını ortaya koymak çalışmanın başka bir hedefidir. Böylece Ermeni Tarihi ve Ermeni Kilise Tarihi ile ilgili yapılacak yeni akademik araştırmaların derinleşmesine ve konunun aydınlatılmasına katkı sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelime: Hristiyanlık, Ermeni Kilisesi, Ecmiatzin Katoğikosluğu, Ermeni Tarihi, Ermeni Kilise Tarihi

¹Editör-Yazar, Rağbet Yayınları, İstanbul, Türkiye, mehmet.deri@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2287-9330.

**CANAN SEYFELİ, ARMENIAN CHURCH CENTER ETCHMIADZIN, 283 SS,
KONYA: ÇİZGİ KİTABEVİ PUBLICATIONS, 2015, ISBN: 9786059108331.**

Abstract

The number of qualified and academic studies on the Etchmiadzin (Ejmiatsin) Catholicosate, the center of the Armenian Church, has been increasing in recent years. Prof. Dr. Canan Seyfel's work titled "Armenian Church Center Etchmiadzin" is the first of these academic studies.

In the study, which was prepared with a rich academic literature using the basic sources in its field, the subjects were dealt with concisely; the place and importance of the Etchmiadzin Catholicosate in Armenian Church History from its establishment to the present, its position in the church hierarchy and rituals, the relationship of the Etchmiadzin -based Catholicosate with other Armenian Church centers, the place and position opposite or next to them has been discussed and studied from an academic perspective.

The main aim of the study is to determine that the establishment of the Etchmiadzin Catholicosate developed in parallel with the formation and independence of the Armenian Church, to reveal the historical process of the Catholicosate, especially the relocation events, and thus to reveal both the Armenian Church History and the Armenian history, which was deeply affected by the Church, with its main lines.

Another goal of the study is to reveal that the hierarchical superiority of the Etchmiadzin Catholicosate over the Sis and Aghtamar Catholicos and the Patriarchates of Jerusalem and Istanbul has not yet been clarified with the official decision. As a result, this study aims to contribute to the deepening of new academic researches on Armenian History and Armenian Church History and to illuminate the subject.

Key words: Christianity, Armenian Church, Etchmiadzin Catholicosate, Armenian History, Armenian Church History

GİRİŞ

Hıristiyanlık içerisinde yer alan Ermeni Kilisesi "Apostolik Ermeni Kilisesi" ismi ile de anılan ayrı ve bağımsız bir Kilise'dir. Ermeni Kilisesi'nin ilk ve ana ruhanî merkezi olarak Ecmiatzin (Eçmiadzin) görülür. Ecmiatzin Katoğikosluğu, Hıristiyanlık içerisinde bağımsız bir kilise olan Ermeni Kilisesi'nin günümüzde Ermenistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan ruhanî idarî merkezidir. Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'nin kurucusu olarak kabul edilen Aziz Grigor Lusavoriç tarafından 301 yılında kiliseyle birlikte kurulduğuna inanılmaktadır.

Ecmiatzin, günümüz Ermenistan Cumhuriyeti'nin başkenti Erivan'a 25 km uzaklıkta Aras'ın kollarından Zengi Çay'ının sol kenarında eski bir yerleşim alanıdır. Katoğikos, Ermeni Kilisesi'nde en yüksek makamdaki ruhanî liderlere verilen unvandır. Bu ruhanî liderin

makamının bulunduğu yer ise Katoğikosluk merkezidir. Dolayısıyla Ecmiatzin, Ermeni Kilisesi'nin ruhanî idarecisinin makamının bulunduğu şehirdir.

Ermeni Kilisesi'nde, tarihte Ecmiatzin haricinde başka ruhanî merkezler de oluşmuştur. Ancak Ecmiatzin, Ermeni Kilisesi'nin ilk ve ana ruhanî merkezi olarak genel kabul görmüştür. Sis (Kilikya) Katoğikosluğu, bugün Beyrut-Antilias'ta yerleşik olmakla varlığını günümüze kadar korumuştur. Birinci Dünya Savaşına kadar varlığını sürdürmüş olan Ahtamar ise diğer bir Katoğikosluktur. Ermeni Kilisesi'nde tarihte hiyerarşik anlamda Katoğikosluktan sonra ikinci sırada olan iki patriklik merkezi de oluşmuştur. Bunlar İstanbul ve Kudüs Ermeni patriklikleri olup bugün hâlâ varlıklarını devam ettirmektedirler.

Ecmiatzin, oluşumundan itibaren kendine has özellikler kazanmıştır. Diğer Ermeni Kilise merkezleri ile ilişkisinde bu özellikleri temel faktör olmuştur. Bu nedenle Ecmiatzin odaklı olarak diğer Ermeni kilise merkezleri ile münasebetleri de çalışma konusu çerçevesinde yer almaktadır.

İncelenecek eser; giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Girişte (s. 1-26); araştırmanın amacı, önemi, gerekçesi, takip edilen metot ve kullanılan kaynaklar (Ermenice, Fransızca, İngilizce) hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci Bölümde (s. 27-116); "*Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun Oluşumu*" başlığı altında Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun kuruluşu, tarihsel arka plan açısından ele alınmıştır. Ermeniler arasında Hıristiyanlığın yayılışı, katoğikosluğun oluşumuna paralel gelişen Ermeni Kilisesi'nin kuruluşu ve bağımsız hale gelme süreci işlenmiştir. Hıristiyanlığın Ermeniler arasında yayılış dönemi ele alınırken Ecmiatzin'in dinî merkezlik anlamında yeri olup olmadığı görülmek istenmiştir. Ermeni Kilisesi'nin kuruluş ve bağımsız hale gelme süreci işlenirken, Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun oluşum şartlarını kendi dönemine ait kaynaklardan görmek ve konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Konunun devamında ise Ecmiatzin'de bir ruhanî merkezin oluşumu dönemin şartları içerisinde değerlendirilerek ortaya konmuştur.

İkinci Bölümde (s.117-187); "*Katoğikosluğun Taşınma Süreci*" (485-1441) başlığını taşımakta olup Ermeni Kilisesi'nin ruhanî liderlerinin artık Ecmiatzin'de ikamet etmeyip yüzyıllarca başka şehirlerde dolaştıkları dönemden sonra, tekrar Ecmiatzin'e dönüşleri tarihî süreç içerisinde incelenmiştir. Katoğikosun savaş, Bizans'ın Ermeni coğrafyasını kontrol altına alması ve göç gibi sebeplerle Ani, Ahtamar, Rumkale, Sis gibi birçok şehre

yerleşmeleri sonucunda yaklaşık bin yıllık süreçte hem katoğikosluk taşınmış hem de Ahtamar ve Sis'teki ruhbanlar Katoğikosluk iddialarını sürdürdükleri için farklı Ermeni Kilise merkezleri oluşmuştur. Çalışmanın bu bölümünde taşınma süresi ele alındıktan sonra "Katoğikosluğun Tekrar Ecmiatzin'e Taşınması (1441)" başlığı altında konu detaylıca işlenmiştir. Ecmiatzin'e taşınmanın resmi Kilise kararıyla değil, bir oldubittiye getirilerek gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

Üçüncü Bölümde (s. 188-258); "*Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri*" başlığı ile Ecmiatzin'in belirgin olarak, tarihî süreç içerisinde kazandığı anlamlarla birlikte ayakta durduğu dönemde, taşınma sonrasında Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun Ermeni Kilise hiyerarşisi ve ritüellerindeki yerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ardından Ecmiatzin odaklı olarak Katoğikosluğun diğer Ermeni Kilise merkezleri (Sis ve Ahtamar Katoğikoslukları ile Kudüs ve İstanbul Patriklikleri) ile ilişkisi, onların karşısında ya da yanındaki yeri ve konumu tarihî süreç içerisinde ele alınmıştır.

Sonuç kısmında (s. 259-266) ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmış, ulaşılan veriler ve tespitlere dikkat çekilmiştir.

Genel olarak bu çalışma; alanında yapılan ilk çalışmalardan olması, başta Ermenice kaynaklar olmak üzere zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, yazarının konuya olan hakimiyeti, özgün yorumları ve değerlendirmeleri, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalara ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle alana ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.